

АКСІОЛОГІЧНА ПОЗИЦІЯ ПЕДАГОГА-ВИХОВАТЕЛЯ – ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ УЧНІВ

У статті розглядається аксіологічна позиція педагога-вихователя як ціннісно-смысловий аспект його професійної самореалізації. Саме через систему цінностей педагог-вихователь реалізує індивідуально-професійну педагогічну позицію і здійснює виховання дитини на основі ціннісного підходу.

Ключові слова: аксіологія, аксіологічна позиція педагога, аксіологічний підхід у вихованні, цінності, ціннісні орієнтири, педагогічні цінності.

В статье рассматривается аксиологическая позиция педагога-воспитателя как ценностно-смысловой аспект его профессиональной самореализации. Благодаря системе ценностей педагог-воспитатель реализует личностно-профессиональную педагогическую позицию и осуществляет воспитание ребенка на основе ценностного подхода.

Ключевые слова: аксиология, аксиологическая позиция педагога, аксиологический подход в воспитании, ценности, ценностные ориентиры, педагогические ценности.

In the article views the axiological position of the teacher-tutor as value-semantic aspect of his professional self. It is through the system of values of the teacher-student-teacher implements a professional teaching position and provides education of the child based on the value approach.

Key words: axiology, axiological position of teacher, axiological approach to education, values, value orientations, educational values.

Педагогіка – це наука про виховання, соціалізацію та освіту дітей, передачу їм знань, досвіду та вмінь. Однак сьогодні засвоєння та відтворення знань, умінь і навичок учнів уже не відповідають потребам суспільства. За словами В. Кременя, «освіта сьогодні покликана сформувати нову людину – компетентну, освічену, виховану – патріота, фахівця своєї справи». Проте компетенції мають формуватися через ситуації, в які потрапляє дитина, тому що вони тісно пов'язані з контекстом, нормами, цінностями групи, з якою людина взаємодіє.

Визначаючи цілі виховання, К. Д. Ушинський писав, що наука не може підходити до визначення цілей уможливно, поза реальним життям: межі виховання вже дані в умовах душевної та тілесної природи людини і в умовах світу, в якому людині призначено жити [6, с. 32]. Особливо глибоко починаєш розуміти сенс твердження цього великого педагога, коли розглядаєш виховання людини як процес становлення його особистісних цінностей. Саме аксіологічні

основи виховання стають пріоритетом сучасної освітньої політики навчальних закладів.

Постановка проблеми. Аксіологічна спрямованість виховання, реформування сучасної освіти на принципах гуманізації, демократизації, практичної спрямованості навчання, орієнтація його на потреби суспільства висувають принципово нові вимоги до педагога. Учитель – це особистість, яка за змістом своєї професійної діяльності має володіти універсальними якостями. У нього мають бути здібності оратора, аналітика, психолога; він має володіти усним та писемним мовленням; бути висококомпетентним спеціалістом, ерудитом в інших галузях знань. Але найважливішою характеристикою особистості вчителя є те, що він має бути носієм педагогічних цінностей як системи освітніх засобів, соціальних норм, педагогічного інструментарію, що забезпечує ефективну трансляцію освітніх цінностей кожній окремій дитині. В учителя формується аксіологічна позиція, яку ми розглядаємо як ціннісно-смисловий аспект його професійної самореалізації. Педагог, який творчо проявляє себе у рамках професії, не просто виконує функції, а втілює у професійній діяльності власні екзистенційні цінності, свою професійно-педагогічну культуру. Його індивідуально-професійна педагогічна позиція при цьому стає способом, «механізмом» цього втілення.

Мета статті – продемонструвати, як через сприйняття педагогічних цінностей формується нова постать учителя, педагога-вихователя, соціально і професійно зрілої особистості.

Виклад основного матеріалу. *Аксіологія* – це філософська дисципліна, що займається дослідженням цінностей як змістотворних підстав людського буття, що задають спрямованості та вмотивованості людському життю, діяльності й конкретним діянням і вчинкам. *Педагогічна аксіологія* як наука про цінності освіти, ціннісні орієнтації, які формуються під час навчання, підкреслює, що саме цінності надають стійкості особистості педагога і вихованця, визначають принципи їх поведінки, спрямовують інтереси та потреби особистості, регулюють мотиваційну сферу в системі освіти.

Основою організації освітнього процесу у вітчизняних навчальних закладах, на думку багатьох науковців (І. Зимньої, В. Караковського, В. Келасьєва, О. Сухомлинської, З. Равкіна, Н. Щуркової та ін.), має бути система цінностей, що є сукупністю провідних соціальних цінностей, гуманістичних пріоритетів сучасного суспільства і яка передбачає такі структурні компоненти: 1) фундаментальні, базові, наближені до загальнолюдських цінності (життя, людина, суспільство, щастя, істина, гуманізм тощо); 2) національні цінності (рідна мова, національні традиції та символи тощо); 3) громадянські цінності (демократичні права й обов'язки, толерантність до інакомислячих, релігійна терпимість та ін.); 4) сімейні цінності (любов, повага, вірність, взаємопідтримка і т. ін.); 5) особистісні цінності (творча активність, життєвий оптимізм, морально-вольові якості тощо). Необхідно провести межу між поняттями «*цінності*» та «*ціннісні орієнтації*».

Під *цінностями* ми розуміємо найважливіші складові внутрішньої культури людини, що проявляються в особистісних установках та якостях і визначають ставлення людини до суспільства, природи, до інших людей, до самої себе.

Ціннісні орієнтації – найбільш суттєві, життєво важливі потреби й інтереси індивіда, що проявляються у його ставленні до інших людей, до оточуючого світу, суспільства, культури. Таким чином, цінність (у загальному розумінні) – це те, що має значення для людини.

Цінності педагогічної діяльності – це ті особливості педагогічної діяльності, що дозволяють педагогу задовольняти власні матеріальні, духовні та суспільні потреби і які виступають орієнтиром його соціальної та професійної активності, спрямованої на досягнення гуманістичної мети. Вони є «нормами, що регламентують педагогічну діяльність і виступають як пізнавально-діюча система, яка є опосередкованою ланкою, що пов'язує світогляд, який склався у суспільстві щодо освітянської галузі, та діяльність педагога» [5].

Існують різні класифікації педагогічних цінностей. І. Ісаєв пропонує таку їхню ієрархію:

1. *Соціально-педагогічні*, що відображають характер і зміст цінностей, які функціонують у суспільстві й утверджуються в громадській свідомості. Це ідеї, уявлення, норми, правила, традиції, що регламентують педагогічну діяльність у суспільстві.

2. *Професійно-групові*, які є сукупністю ідей, концепцій, норм, що регулюють педагогічну діяльність у межах певних освітніх закладів.

3. *Особистісно-педагогічні*, що відображають аксіологічне «Я» вчителя, містять цілі, мотиви, ідеали, установки та інші світоглядні характеристики особистості і становлять систему її професійно-ціннісних орієнтацій [2].

С. Вершловський і Дж. Хазард, досліджуючи ціннісні орієнтації російських та американських педагогів, виділили такі групи педагогічних цінностей:

1) цінності, що розкривають професійний статус педагога;

2) цінності, що показують ступінь занурення особистості у педагогічну професію;

3) цінності, що втілюють цілі педагогічної діяльності [1].

В основу означеної класифікації дослідники поклали задоволеність педагогічною професією і можливість самореалізації в ній.

Є. Шиянов основою класифікації педагогічних цінностей вважає матеріальні, духовні й суспільні потреби вчителів. Він запропонував такий розподіл педагогічних цінностей:

1) цінності, що пов'язані з утвердженням особистості педагога в соціальному і професійному середовищі: суспільна значущість праці вчителя, престижність його педагогічної діяльності, визнання значущості його професії найближчим оточенням;

2) цінності, що задовольняють потреби вчителя у спілкуванні: спілкування з дітьми, колегами, батьками, обмін духовними цінностями;

3) цінності, пов'язані з розвитком творчої індивідуальності: можливість розвитку професійно-творчих здібностей, постійне самовдосконалення, творча самореалізація;

4) цінності, пов'язані із задоволенням суто прагматичних потреб: робота у бюджетній сфері з гарантованою оплатою праці, тривалість відпустки тощо [8].

В. Сластьонін пропонує класифікацію педагогічних цінностей, зорієнтовану на професійно значущі компетенції, які мають бути притаманні педагогу-вихователю, чия робота, за словами А. С. Макаренка, є, можливо, «найвідповідальнішою і такою, що вимагає від особистості не тільки найбільшого напруження, але й більших сил, більших здібностей» [4, с. 178].

Серед педагогічних цінностей він виділяє *цінності самодостатнього й інструментального типів*, що мають різний предметний зміст. *Самодостатні цінності* – це цінності-цілі, які включають творчий характер праці педагога, престижність, соціальну значимість, відповідальність перед державою, можливість самоутвердження, любов і прихильність до дітей. *Інструментальні цінності* – це цінності-засоби, тобто категорія цінностей, що формуються як результат оволодіння теорією, методологією та педагогічними технологіями і складають основу професійної діяльності педагога. Вони є трьома взаємопов'язаними підсистемами: *власне педагогічні дії*, спрямовані на розв'язання професійно-освітніх і особистісно-розвиваючих завдань (технології навчання та виховання); *комунікативні дії*, що дозволяють реалізувати особистісно та професійно орієнтовані завдання (технології спілкування) та *дії, які відображають суб'єктивну сутність педагога*, його суб'єктивні особливості. Тому цінності-засоби включають *цінності-ставлення, цінності-якості та цінності-знання*.

Цінності-ставлення забезпечують педагогу доцільну й адекватну побудову педагогічного процесу, а також взаємодію з його суб'єктами. Ставлення до професійної діяльності не залишається незмінним і варіює в залежності від успішності дій педагога, від того, наскільки повно задоволені його професійні й особистісні потреби. Важливим є ціннісне ставлення педагога до себе як до професіонала та особистості, яке проявляється в певних образах: "Я-реального", "Я-ретроспективного", "Я-ідеального", "Я-рефлексивного", "Я-професіонального". Динаміка цих образів демонструє рівень особистісно-професійного розвитку педагога.

Цінності-якості в ієрархії педагогічних цінностей мають найвищий ранг. До них відносяться індивідуальні, особистісні, статусно-рольові та професійно-діяльнісні якості педагога. Вони є похідними від рівня розвитку певного ряду здібностей: прогностичних, комунікативних, креативних (творчих), емпатійних, інтелектуальних, рефлексивних та інтерактивних [5].

Цінності-ставлення і цінності-якості не можуть забезпечити необхідного рівня здійснення педагогічної діяльності, якщо не буде сформована та засвоєна підсистема «цінності-знання». До неї належать не лише психолого-педагогічні та предметні знання, але й ступінь усвідомлення, уміння здійснити їх відбір і

дати оцінку на основі концептуальної особистісної моделі педагогічної діяльності.

В. Крижко та Є. Павлютенков у своєму науковому виданні «Психологія в практиці менеджера освіти» наводять результати дослідження життєвих цінностей учителів. Їх ієрархія має такий вигляд: перша цінність – здорове сімейне життя та виховання власних дітей; друга – матеріальне благополуччя; третя – професійна діяльність як джерело благополучного існування; четверта – розвиток власних здібностей; п'ята – позитивне спілкування з оточуючими людьми; шоста – пізнання себе; сьома – привернення себе до культури. Учені констатують, що «педагог, який не може визначити свої особисті цінності, не спроможний сформулювати їх в інших людей» [3]. Для вчителя уміння визначати та змінювати цінності є дуже важливим, тому що він бере участь у процесі формування цінностей майбутніх поколінь.

Отже, під професійними цінностями педагога ми розуміємо елемент внутрішньої структури особистості, що відтворює її суб'єктивне ставлення до суспільно значущих цінностей праці й окремих компонентів педагогічної діяльності. Саме рівень суб'єктивної педагогічних цінностей є показником особистісно-професійного розвитку педагога.

На сьогодні існує величезний вибір теорій і технологій виховання. Відомі позитивні напрацювання особистісного, діяльнісного, культурологічного та гуманістичного підходів у вихованні. Але *ціннісний підхід* орієнтує процес виховання на формування світогляду дитини, здатність бачити пріоритети у своєму житті, розуміти цінність самого життя й відчувати особливе призначення для власного життя.

Із позиції ціннісного підходу базовими компонентами процесу виховання стають:

– *виховання вільної особистості* (високий рівень самосвідомості; громадська позиція, відчуття власної гідності, самоповаги; самодисципліна, чесність, орієнтація в духовних цінностях життя; самостійність у прийнятті рішень і відповідальність; вільний вибір змісту життєдіяльності);

– *виховання гуманної особистості* (милосердя, доброта, емпатія, альтруїзм; терпимість, доброзичливість, скромність, готовність надати допомогу всім, хто її потребує, прагнення до миру, добросусідства, розуміння цінності людського життя);

– *виховання духовної особистості* (потреба в пізнанні і самопізнанні, у красі, у рефлексії, спілкуванні, пошуку сенсу життя; автономія внутрішнього світу, цілісність);

– *виховання творчої особистості* (розвинені здібності, потреба в перетворюючій діяльності, знання, вміння, навички, розвинений інтелект, інтуїція, життєтворчість);

– *виховання практичної особистості* (знання основ економіки; працьовитість, хазяйновитість; комп'ютерна грамотність; володіння мовами світу; знання народних і релігійних звичаїв; здоровий спосіб життя, фізичне загартування; естетичний смак, гарні манери; облаштування будинку, забезпечення добробуту сім'ї).

Означені компоненти реалізуються через професійну компетентність педагога-вихователя, основу якої, на думку А. Хуторського, складають ключові компетенції педагога: *ціннісно-смістова* компетенція – компетенція у сфері світогляду, що пов'язана з ціннісними уявленнями педагога, його здатністю бачити й розуміти оточуючий світ, орієнтуватися в ньому, усвідомлювати свою роль та призначення; вмінням обирати цільові та смістові установки для своїх дій та вчинків, приймати рішення. Ця компетенція забезпечує механізм самовизначення педагога в ситуаціях навчальної, виховної та будь-якої іншої діяльності; *загальнокультурна компетенція* – це особливості національної та загальнолюдської культури, духовно-моральні основи життя людини та людства, окремих народів, культурологічні основи сімейних, соціальних, громадських явищ і традицій, роль науки та релігії в житті людини, їх вплив на світ, компетенції в побутовій і культурно-дозвіллевій сферах; *компетенція особистісного самовдосконалення*, яка спрямована на засвоєння способів фізичного, духовного та інтелектуального саморозвитку, емоційної саморегуляції та самопідтримки [7].

Сьогодні педагог-вихователь не може лише впливати, дотримуючись авторитарної позиції. Його роль змінюється. Нова роль педагога – це роль фасилітатора (*від англ. facilitate – полегшувати, сприяти*), який насамперед підтримує дитину в процесі педагогічної взаємодії. Ця нова якість загальної характеристики педагогічної майстерності вихователя є виявленням його професійної компетентності й вираженням аксіологічної позиції, яку має займати педагог. Від ціннісних пріоритетів учителя залежить загальна атмосфера освітнього процесу, відносини в системі «учитель – учень», «учитель – учитель», «учитель – батьки» тощо, якість навчально-виховної роботи, духовний потенціал молодого покоління і багато іншого.

Висновок. Аксіологізація професійно-педагогічної діяльності обумовлюється прагненням до професійно-особистісного самовизначення педагога-вихователя. Цінності педагогічної культури в процесі їхньої інтеріоризації усвідомлено або неусвідомлено визначають характер сприйняття, мислення, ставлення, поведінки педагога, виступають об'єктами пізнання й осмислення, стають мотивами творчих пошуків і самовдосконалення, а також емоційним відображенням професійно-педагогічних стосунків, регулятором дій і вчинків педагога-професіонала.

Педагогічні цінності акумулюються у реальному професійному досвіді учителя-вихователя, досягненнях, набувають суспільно й особистісно значущих результатів, що оцінюються професійним середовищем і соціумом, а також самим педагогом, і стають передумовою позитивного впливу на особистість учня.

Отже, ціннісно-змістова складова професійної компетентності педагога-вихователя виконує роль його аксіологічного потенціалу, системоутворюючої основи, дієвого чинника постійного розвитку та самовдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вершловский С. Г. Особенности социально-профессиональных ориентаций учителей / С. Г. Вершловский // Развитие социально-профессиональной активности учителей на разных этапах деятельности : сб. науч. тр. – М. : АПН СССР, 1990. – С. 5-24.
2. Теория и практика формирования профессиональной педагогической культуры преподавателей высшей школы / И. Ф. Исаев. – М., 1993. – 219 с.
3. Крижко В. В. Психология в практике менеджера образования / В.В. Крижко, Е. М. Павлютенков. – Спб. : КАРО, 2001. – 304 с.
4. Макаренко А. С. Сочинения : в 7 т. / А. С. Макаренко. – М., 1958. – Т. 5.
5. Сластенин В. А. Педагогика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов ; под ред. В. А. Сластенина. – М. : Академия, 2002. – 576 с.
6. Ушинский К. Д. Собрание сочинений : в 11 т. / К. Д. Ушинский. – М., 1951. – Т. 2. – С. 32.
7. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты : доклад [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www/eidos.ru/news/compet/htm.
8. Шиянов Е. Н. Гуманизация педагогического образования: состояние и перспективы / Е. Н. Шиянов. – М. = Ставрополь, 1991. – 206 с.

Дата надходження до редакції: 23. 04. 2013 р.